

LIMBĂ ȘI GÂNDIRE ÎN CONCEPȚIA LUI W. VON HUMBOLDT

ALEXANDRU BOBOC

1. Ca să înțelegem complexul numit «limbă» trebuie să începem cu câteva clarificări privitoare la o definiție posibilă a *conceptului de limbă*. Căci „în formă corectă nu există *limbă*, ci numai *acte lingvistice* de expresie și comunicare, diferite de la un individ la altul și diferite, de asemenea, la același individ în funcție de circumstanțe. Niciun *semn lingvistic* nu are exact aceeași formă și aceeași valoare (semnificat) la toți indivizii care îl utilizează și în toate momentele când este folosit”¹.

Așa cum se știe, vocabularul singur nu este suficient pentru a forma o *limbă*: „Fără structura gramaticală n-ar exista, de fapt, nici vocabularul ... În vocabular, faptul esențial este că se lasă la o parte trăsăturile secundare ale obiectelor și chiar ale grupurilor de obiecte, pentru a se extrage numai trăsăturile importante și comune care constituie noțiunile și definesc sensul cuvintelor; în gramatică se face abstracție chiar de cuvinte și se stabilesc *reguli* valabile în general fără referire la cutare cuvânt sau la cutare frază”².

De fapt, orice *gramatică* bine constituită tratează toate acestea sub două planuri: cel al *cuvântului* și cel al *enunțului*: „fenomenele gramaticale sunt grupate în jurul unităților de bază ale limbii – *cuvântul* (unitate a sistemului dar și a discursului [comunicării]) și *enunțul* (unitate a discursului, tributară sub aspect constructiv, sistemului)”³.

Enunțul – „realizat, de regulă printr-o asociere de cuvinte”, „evocă («referă la») un fapt, un eveniment sau o situație, reprezintă lingvistic un *referent complex*, la configurarea căruia participă, prin introducerea informației specifice, diversele sale componente lexicale”⁴.

¹ E. Coșeriu, *Introducere în lingvistică*, Cluj, Editura Echinoc, 1995, p. 26.

² (Al. Graur și colectivul), *Introducere în lingvistică*, București, Editura Științifică, 1972, p. 156. O explicație survine în mod necesar aici: structura gramaticală „este tipică pentru fiecare limbă” și, împreună cu „fondul principal lexical”, constituie specificul limbii: „valorile proprii cuvintelor, categoriile gramaticale, au ca mod de exprimare *forma gramaticală* și se deosebesc de sensul lor lexical. Acesta există numai în unire cu un *complex sonor*, iar semnificația gramaticală a unei categorii nu poate exista în afara formei gramaticale” (*Ibidem*, p. 157, 181).

³ *Gramatica limbii române* (GALR), I: *Cuvântul*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 1.

⁴ *Ibidem*, p. 17. De fapt, *enunțul* reprezintă totdeauna o „unitate a comunicării” și are „o dublă organizare: *sintactică și semantică*: „în plan sintactic (actualizând selectiv posibilitățile oferite de sistem) și în plan infor-

Așadar, conceptul de *act lingvistic* este esențial pentru a precede la prezentarea complexului numit *limbă*. Actul lingvistic este, prin natura sa, „act eminentamente individual, însă determinat ... prin finalitatea sa, care este aceea de a spune ceva despre ceva”⁵.

2. Este de subliniat însă că valorificarea actului lingvistic ca aspect fundamental al limbajului se datorează, în primul rând, lui W. von Humboldt, considerat, pe bună dreptate, „fondatorul lingvisticii generale”⁶.

În istoria lingvisticii contribuția lui von Humboldt este considerată totodată într-un context mai larg, logic și filosofic: după studiul din 1820, intitulat: *Über das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachentwicklung*, în care a expus principiile cercetării comparative, activitatea lui s-a concretizat „în lucrări cu aspect teoretic (asupra legăturii limbii cu gândirea și societatea) și altele tratând probleme speciale (despre istoria scrierii, accent, originea formelor gramaticale și despre dual, studii asupra limbilor indiene din Mexic și a limbilor din mările Sudului etc.)”⁷.

Concepția lingvistică a lui Humboldt a fost influențată de Kant (și de filosofia germană „clasică”, în genere). Neokantianul Ernst Cassirer sublinia, în acest sens: „Fiecare individ vorbește propria sa limbă – și astfel va deveni conștient de o legătură spirituală internă, chiar în libertatea în care se folosește de ea. Limba este astfel pretutindeni mediatore, mai întâi între natura infinită și cea finită, apoi între un individ și altul – totodată și prin aceleași acte face posibilă unirea și ia naștere din ea”⁸.

Situându-se pe terenul analizei critice a capacității cognitive, Humboldt caută să pătrundă „la punctul în care se relevă în indiferența ei opoziția dintre subiectivitate și obiectivitate, dintre individualitate și universalitate. Dar calea pe care o ia în indicarea acestei ultime unități nu este calea intuiției intelectuale, care ne poate conduce nemijlocit dincolo de orice mărginire a conceptului analitic-discursiv «finit». Ca și Kant, care se situa ca un critic al cunoașterii, Humboldt se situează ca un critic al limbii «în batosul experienței». Și afirmă că examinarea sa este menită să-l conducă în profunzimea ultimă a umanității, nu însă ca să devină himeric, nu ca să poată începe în ea de la analiza cu totul uscată, mecanică a corporalului. Căci acea concordanță originară între lume și

mativ-comunicațional (ca expresie a «faptului și evenimentului») – referință a enunțului, dar și a atitudinii și intențiilor de comunicare ale locutorului, componentă centrală a situației de comunicare” (*Ibidem*, p. 35).

⁵ E. Coșeriu, *Op. cit.*, p. 26.

⁶ *Ibidem*, p. 27.

⁷ A. Graur / Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, EDP, 1977, p. 87-88. Lucrarea sa fundamentală (în trei volume) este: *Über die Kawisprache auf der Insel Jawa*, apărută postum (1836-1840), cuprinde și o largă introducere intitulată: „Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts”.

⁸ E. Cassirer, *Philosophie der symbolischen Formen*, Erster Teil: *Die Sprache*, 4. Aufl., Darmstadt, Wiss. Buchgesellschaft, 1964, p. 100.

om, pe care se sprijină posibilitatea oricărei cunoașteri a adevărului, și pe care noi trebuie să o presupunem totdeauna în orice cercetare a obiectelor ca un postulat general, putem să o redobândim treptat numai pe calea *fenomenului*⁹.

Gândul kantian al „metodei transcendente” este aplicat la noua înțelegere filosofică a limbii și face posibilă o nouă configurație a lingvisticii.

3. Înainte de a reda concepția lui von Humboldt despre *limbă și gândire*, e necesară o clarificare a raportului dintre *limbaj și limbă*, pe fondul ideii că elementul primordial în concepția sa este *spiritul*. Explicația nu-i deloc simplă. Căci *limbajul* implică creație, pe când limba survine numai prin refacere.

„Limbajul – scrie Humboldt – este adânc implicat în dezvoltarea spirituală a umanității, o însoțește pe fiecare treaptă a progresului sau a regresului local și fiecare stadiu cultural, din fiecare epocă, este recognoscibil și în limbaj... Limbajul izvorăște într-adevăr dintr-un adânc al umanității atât de misterios, încât ne împiedică să-l tratăm ca pe o operă veritabilă și ca pe o creație a popoarelor. El posedă un fel de spontaneitate care, deși inexplicabilă în esența ei, ni se dezvăluie în mod evident și nu este, din acest punct de vedere, un produs al activității, ci o emanație involuntară a spiritului, nu o operă a națiunilor, ci un dat care le revine acestora grație propriului destin¹⁰.”

În principal, continuă Humboldt, „nu este un joc de cuvinte gratuit dacă ne reprezentăm *limbajul* în spontaneitatea lui ca fiind dumnezeiesc de liber și izvorând din sine însuși, iar *limbile* ca fiind dependente de națiunile cărora le aparțin. Căci limbile sunt încadrate în anumite restricții¹¹.”

„În timp ce vorbirea și cântecul, spune Humboldt, curgeau de la început libere, *limbajul* s-a constituit potrivit gradului de entuziasm și de libertate și potrivit intensității faptelor spirituale care cooperau în acest proces¹².”

Este deosebit de interesantă „perspectiva globală” asupra limbajului, în-deosebi ideea că „în limbaj, în măsura în care acesta se manifestă efectiv în ființa umană, se disting două principii constitutive: *simțul intern al limbii* (prin care nu înțeleg o forță particulară, ci ansamblul facultăților spirituale orientate spre

⁹ *Ibidem*, p. 102. De fapt, cu această determinare, Humboldt „caută să tragă consecințe lingvistice din doctrina kantiană. În locul opoziției metafizice a subiectivității și obiectivității trece corelarea lor pur transcendentă ... Limba nu mai pleacă, ca și cunoașterea, de la obiect ca un dat, ca «să-l imprime» în sine pur și simplu, ci delimitează în sine o modalitate de cuprindere spirituală, care intră ca moment hotărâtor în orice reprezentare a noastră despre ceea ce-i obiectiv” (*Ibidem*).

¹⁰ W. von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității* (traducere, introd., note de Eugen Munteanu), București, Humanitas, 2008, p. 57-58).

¹¹ *Ibidem*, p. 58.

¹² *Ibidem*, p. 58. Și aici intervine o explicație: „Acesta nu putea însă porni decât de la toți indivizii simultan, fiecare în parte trebuia să fie purtat mai departe de către celălalt, căci entuziasmul nu capătă un nou avânt decât din siguranța că a fost perceput și înțeles de ceilalți. În acest moment, în fața noastră se deschide, deși întunecată și firavă, o perspectivă către o epocă în care indivizii se pierd pentru noi în masa popoarelor și în care limbajul însuși este opera forței intelectuale creatoare” (*Ibidem*).

configurare și spre întrebuițarea limbii, așadar într-o unică direcție) și *sunetul*, în măsura în care acesta depinde de conformația organelor fonatoare și se fundamentează pe ceea ce este moștenit prin tradiție”¹³.

4. Așadar, *limbajul* este „o emanație involuntară a sufletului, o forță internă”, pe când „*limbile* sunt dependente de popoare”: „Limbajul este rezultatul unui act de creație, în limbă nu există creație propriu-zisă, ci numai refacere, aici activitatea intelectuală se exercită întotdeauna asupra unui material dat mai înainte”¹⁴.

Iată un text edificator în sensul complexului *limbaj-limbă – vorbire-gândire*: „Considerată în esența sa reală, *limba* este ceva trecător în mod continuu și în fiecare clipă. Chiar și conservarea ei prin *scriere* este întotdeauna doar o păstrare incompletă și mumificată, care reclamă mereu, la rândul ei, ca *rostirea* vie să fie făcută sensibilă. Limba însăși nu este un *act (ergon)*, ci o *activitate (energeia)*. De aceea, adevărata definiție a limbii nu poate fi decât una genetică. Limba este, cu alte cuvinte, efortul veșnic reluat al spiritului de a face *sunetul articulat* capabil să exprime *ideea*. Într-o accepție strictă și nemijlocită, aceasta este definiția acutului individual de *vorbire*; într-o accepție adevărată și esențială, putem considera *limba*, ca să spunem așa, drept exclusiv *totalitatea actelor de vorbire*. Căci în haosul dispersat de cuvinte și reguli pe care obișnuim să le numim limbă, *ceea ce există cu adevărat este doar elementul particular produs prin vorbire* (subl. n.), iar acesta nu este niciodată complet, necesitând și el o nouă prelucrare pentru a reflecta natura actului viu al vorbirii și pentru a da o imagine adevărată a limbii vii”¹⁵.

Și aceasta trimite la unitatea „elementelor” în cauză în „înlănțuirea discursului”: „Tocmai ceea ce este mai elevat și mai rafinat – continuă autorul – nu se lasă recunoscut în aceste elemente separate, și poate fi perceput sau intuit doar în *înlănțuirea discursului*, fapt care dovedește o dată în plus că limba propriu-zisă rezidă în actul producerii sale efective. În toate cercetările care încearcă să pătrundă esența vie a limbii, vorbirea ca atare este singura care trebuie gândită ca fiind ceva adevărat și primar”¹⁶.

¹³ *Ibidem*, p. 267. „*Simțul immanent* al limbii este principiul dominant: el controlează limba din interior, dându-i pretutindeni impulsul decisiv. În sine și pentru sine, *sunetul* ar fi asemănător materiei pasive care primește formă”; „tendența simțului immanent al limbii rămâne constant orientată, în limbă, către identitate... Dimpotrivă, *sunetul* este realmente principiul responsabil pentru creșterea diversității” (*Ibidem*, p. 268, 269).

¹⁴ A. Graur – L. Wald, *Op. cit.*, p. 88. Limba este mai mult decât un mijloc de comunicare, având în principal funcția exprimării gândirii: limba e legată de gândire și creată în același timp cu gândirea, *dar secundară* față de ea.

¹⁵ W. von Humboldt, *Op. cit.*, p. 83.

¹⁶ *Ibidem*. Pe această bază, se pare, s-a ajuns mai târziu la teza: „le discours est «le langage mis en action» dans un processus historique qui fait de l'énoncé un événement” (Em. Benveniste, *Problèmes de la linguistique générale*, Paris, Gallimard, 1966, p. 242). Și aici „jocul”; interacțiunile privind discursul ca „orice enunțare care presupune un locutor și un auditor, și la cel dintâi intenția de a influența pe celălalt

Care este însă importanța înțelegerii limbilor ca „activitate a spiritului?” Aici reapare „jocul” interacțiunilor: „A defini *limbile* ca activitate a spiritului este absolut corect și adecvat. Deoarece existența spiritului nu poate fi gândită decât în activitate și ca activitate. Indispensabilă pentru studierea lor, descompunerea analitică a structurii limbilor ne obligă să vedem în ele un proces care înaintea către anumite scopuri, cu anumite mijloace, și de aceea trebuie să le privim drept configurații ale națiunilor”¹⁷.

În același timp, e de observat că „limba nu este pur și simplu pasivă”, ci „din infinita varietate a posibilelor direcții intelectuale, ce urmează o anumită direcție, modificând, *prin intermediul propriei activități interioare* (subl. n.), orice influență exercitată asupra ei din afară. Limba nu poate fi însă considerată ceva exterior și separat de specificitatea spiritului, și de aceea, chiar dacă la prima vedere poate părea altfel, nu se lasă propriu-zis predată de cineva, ci doar trezită în spirit; putem doar să îi întindem un fir, după care ea se lasă desfășurată de la sine. Fiind, în sensul cel mai puțin echivoc al cuvântului, creații ale națiunilor, limbile rămân totuși creații spontane ale indivizilor, în măsura în care se pot produce doar în fiecare individ, iar aceasta doar în așa fel încât fiecare cere înțelegere din partea tuturor celorlalți, iar ceilalți îi îndeplinesc această cerință”¹⁸.

5. Mai exact, *limbile* constituie „un veritabil moment de cotitură în istoria internă a speciei umane; dacă trebuie să le privim ca pe niște *culmi în formarea limbajului* (subl. n.), limbile noi sunt, pe de altă parte, treapta imitată a unei configurări spirituale bogate în sentimente și pline de fantezie, și în acest sens este absolut legitim să considerăm că opera națiunilor trebuie să preceadă operele indivizilor, chiar dacă din cele spuse până acum dovedesc incontestabil cât de mult se întrepătrund în mod simultan, în creațiile spirituale, activitatea națiunii și cea indivizilor”¹⁹.

Ca să putem compara diferite limbi în raport cu structura lor caracteristică, este necesar „să cercetăm cu grijă *forma* oricăreia dintre ele și, din felul în

într-o anumită manieră” (*Ibidem*), căci trebuie să acționeze aici „o cunoaștere în comun împărtășită de cel care enunță și de destinatarul său cu privire la anumite date referențiale.

¹⁷ W. von Humboldt, *Op. cit.*, p. 83. Așadar, „în limbile lor, care au întotdeauna o formă națională, națiunile ca atare sunt, în mod real și nemijlocit, creatoare. Trebuie totuși să ne ferim să acceptăm această opinie fără delimitările cuvenite. Întrucât limbile sunt legate indisolubil de natura cea mai lăuntrică a omului și, departe de a fi produse în mod arbitrar, izvorăsc în mod spontan din aceasta, putem să definim foarte bine specificitatea intelectuală a popoarelor drept efectul pe care limbile îl exercită asupra lor. Adevărul este că amândouă, atât specificitatea intelectuală a popoarelor, cât și limbile lor, provin simultan și într-un acord reciproc din profunzimea inaccesibilă a sufletului”. (*Ibidem*, p. 76).

¹⁸ *Ibidem*, p. 78.

¹⁹ *Ibidem*, p. 79. Specificitatea spiritului și configurația limbii „sunt atât de contopite la un popor, încât, dacă una dintre ele ar fi dată, cealaltă ar trebui să fie dedusă în întregime din prima... *Limba* este, într-un fel, manifestarea exterioară a spiritului popoarelor; limba lor este spiritul lor, iar spiritul lor este limba lor” (*Ibidem*, p. 79-80).

care aceasta rezolvă principalele probleme să deducem sarcinile generale *ale producerii limbajului* (subl. n.)... Acest fapt ni se pare cu atât mai necesar, cu cât nu vorbim aici despre *limbaj în general*, ci despre limbile diferitelor populații, și de aceea este important să definim cu precizie ce trebuie să înțelegem prin *limbă...*²⁰.

Humboldt atrage atenția asupra faptului că „prin *studierea limbajului* ne aflăm – dacă îmi este îngăduit să mă exprim așa – implicați integral în centrul istoriei și că nicio națiune și nicio limbă dintre cele pe care le cunoaștem nu poate fi definită drept originară. Deoarece orice limbă și-a primit substanța proprie de la generațiile anterioare, din epoci care nouă ne sunt necunoscute, rezultă că activitatea spirituală care, potrivit explicației de mai sus, produce expresia gândirii este întotdeauna îndreptată către ceva dat, este o activitate nu doar productivă, ci mai ales transformatoare”²¹.

Importantă este aici *forma*, care nu este „un simplu construct mental lipsit de existență reală”, ci mai degrabă „elanul individual prin intermediul căruia o națiune conferă unei idei și unei simțiri o anumită valoare în limbă ... În sine însuși, acest elan înseamnă unitate și vitalitate”²².

Reiese astfel „că prin forma limbii nu înțelegem aici așa-numita formă gramaticală ca atare... Conceptul de formă a limbilor se extinde mult mai departe decât regulile de alcătuire a discursului și chiar dincolo de regulile formării cuvintelor, în măsura în care prin acestea din urmă înțelegem aplicarea la radicalii lexicali și la cuvinte de bază a anumitor categorii logice generale, cum sunt cele de acțiune, efect, substanță, proprietate etc.”²³.

În general, prin conceptul de *formă* „nu excludem nimic din ceea ce este factual și individual, ci cuprindem în el mai ales tot ceea ce reclamă o fundamentare cu adevărat istorică, împreună cu ceea ce este individual în gradul cel mai înalt... Prin reprezentarea formei trebuie să recunoaștem traseul specific pe care se înscrie o limbă și odată cu ea națiunea căreia îi aparține pentru a ajunge să exprime idei ... Prin natura ei, forma este o sinteză care conferă unitate spirituală elementelor particulare ale limbii, considerate, în opoziție cu ea, drept substanță”²⁴.

În esență, în relația sa cu „facultatea de a gândi și a simți”, „*limba este organul formator al gândului*. Integral spirituală, integral interioară, trecând

²⁰ *Ibidem*, p. 82.

²¹ *Ibidem*, p. 83.

²² *Ibidem*, p. 84.

²³ *Ibidem*, p. 85. Formei i se contrapune o *substanță*, pe care însă ca să o putem găsi trebuie să trecem dincolo de limitele limbii ... În sens absolut, în interiorul unei limbi nu poate exista nici o substanță lipsită de formă, căci totul în limbă este destinat unui scop precis – exprimarea gândirii –, iar această acțiune începe o dată cu elementul său primar, sunetul articulat, care devine articulat tocmai în virtutea impunerii unei forme (*Ibidem*, p. 85-86).

²⁴ *Ibidem*, p. 86.

oarecum fără să lase urme, activitatea intelectuală se exteriorizează în vorbire prin intermediul sunetului și devine astfel perceptibilă pentru simțuri. Activitatea intelectuală și limba constituie o unitate și inseparabile. Chiar și privită în sine, activitatea intelectuală este legată de necesitatea de a intra în relație cu sunetele verbale, căci altfel nici gândirea nu ar putea să obțină claritate, nici reprezentarea nu ar putea deveni concept. Legătura indestructibilă care unește gândirea, organele vocale și auzul cu limba rezidă irevocabil în alcătuirea originară, cu neputință de explicat altfel, a naturii umane”²⁵.

6. Așadar, chiar dacă facem abstracție de comunicarea între un om și celălalt, *vorbirea* este o condiție necesară a gândirii fiecărui individ în cercul închis al izolării sale... Ceea ce face ca *limbajul* să fie necesar în actul simplu al producerii ideilor se repetă neîncetat și în viața spirituală a omului; comunicarea socială *cu ajutorul limbajului* (subl. n.) îi garantează acestuia capacitatea de convingere și de stimulare. Facultatea de a gândi are nevoie de ceva care să fie echivalent cu ea și totuși distinct de ea. Facultatea de a gândi este aprinsă de ceea ce îi este asemenea, iar în ceea ce este diferit de ea își găsește o piatră de încercare prin care măsoară esențialitatea predicățiilor sale interioare”²⁶.

Într-o succintă încheiere, putem reține că „producerea limbajului este o necesitate internă a umanității”, necesitate „ancorată” în propria natură a acesteia.

Limbajul este astfel indispensabil dezvoltării forțelor spirituale ale umanității și dobândirii unei concepții despre lume. La aceasta omul poate ajunge „numai în măsura în care își pune în acord, cu claritate și precizie, propria gândire cu gândirea comună a celorlalți”²⁷.

Rezultă de aici „aspirația de a conferi existență reală ideii desăvârșirii limbajului”, a cărei urmărire și descriere este „preocuparea lingvistului”²⁸.

7. Pentru cunoașterea la sursă a acestei problematici, redăm în continuare, în traducere, studiul lui W. von Humboldt cu titlul: *Über Denken und Sprechen*.

²⁵ *Ibidem*, p. 89.

²⁶ *Ibidem*, p. 91. „Orice act de vorbire, începând cu cel mai simplu, presupune o raportare a percepției fiecărui individ la natura comună a umanității”; „nimic nu poate exista în suflet decât prin propria activitate, iar a înțelege și a vorbi nu sunt altceva decât efecte diferite ale aceleași facultăți a limbajului” (*Ibidem*).

²⁷ *Ibidem*, p. 61.

²⁸ *Ibidem*.

Wilhelm von Humboldt
DESPRE GÂNDIRE ȘI VORBIRE*

1. Esența gândirii constă în capacitatea de a reflecta (*Reflektieren*), adică în a deosebi pe cel care gândește de ceea ce este gândit.

2. Pentru a reflecta, spiritul trebuie să se oprească o clipă în activitatea sa progresivă, să cuprindă ceea ce e reprezentat în unitatea sa, și în felul acesta să și-l opună sieși ca obiect.

3. Unitățile multiple pe care el le poate forma pe această cale, le compară din nou unele cu altele, și le separă și le unește după nevoile sale.

4. În aceasta, esența gândirii constă așadar în a face diviziuni în propriul ei mers, în a forma un întreg din porțiunile activității sale și a aduce laolaltă aceste configurații izolate una de alta, toate însă ca obiecte opuse subiectului care gândește.

5. Nici un fel de gândire, nici cea mai pură nu poate avea loc altfel decât cu ajutorul formelor universale ale sensibilității noastre; numai în ele putem să înțelegem aceasta și astfel să o reținem.

6. Dar indicarea sensibilă a unităților în care s-au unit diferitele porțiuni ale gândirii, ca să fie opuse subiectului ca părți ale altor părți ale unui întreg mai mare, ca obiect, numim, în cea mai largă înțelegere a cuvântului: *limbă*.

7. Limba începe astfel nemijlocit și imediat cu cel dintâi act al reflecției, și așa cum din apăsarea dorințelor, în care subiectul înhite obiectul, omul se trezește la conștiință de sine, la fel și cuvântul – asemenea primului impuls pe care omul și-l dă sieși, este gata să se oprească brusc ca să se recunoască și să se orienteze.

8. Omul care cercetează limba, caută *semne* sub care, în virtutea diviziunilor pe care le face în gândirea sa, poate să sintetizeze unitățile în calitate de întreg. Sub astfel de semne fenomenele cuprinse sub timp sunt mai adecvat cuprinse decât sub spațiu.

9. Schița lucrurilor situate liniștit unul lângă altul se conturează mai ușor în fața puterii de imaginație decât în fața ochiului. În succesiunea timpului dimpotrivă, clipa prezentă trasează o graniță între cea trecută și cea viitoare. Între Ființă și a nu mai fi-ființă (*Nicht-mehr-sein*) nu-i posibilă nici un fel de confuzie.

10. Nemijlocit și numai pentru sine ochiul nu ar stabili graniță, alta decât cea dintre culorile diferite, nu însă prin schița diferitelor obiecte. La această determinare se ajunge fie prin tastarea corpurilor într-o succesiune de timp, fie prin mișcarea cu care un obiect se desprinde parcă din altul. Pe una sau pe alta aceasta construiește apoi toate raționamentele analoge.

* W. von Humboldt, *Über Denken und Sprechen*, în: *Schriften zur Sprache*, hrsg. von Michael Böhler, Philipp Reclam Jun. Stuttgart, 1973, p. 3-5. Este un studiu ce aparține anilor 1795-96 (după mărturia lui A. Leitzmann, editorul operelor lui Humboldt: *Gesammelte Schriften*, Berlin 1903-36). Titlul e dat de editor în prima apariție în această *Akademie-Ausgabe*, Bd. 7/II.

11. Cele mai pronunțate printre toate schimbările în timp sunt acelea pe care le produce vocea. Ele sunt și cele mai scurte, rezultând de la omul însuși, împreună cu suflarea ce-l animă, dar pieritoare într-o clipă, și de departe cele mai vii și mai provocatoare.

12. De aceea, semnele lingvistice sunt în mod necesar tonuri, și, după analogia tăinuită, existentă între toate facultățile omului, acesta ar trebui să exprime de îndată clar un obiect recunoscut ca separat de sine, și nemijlocit tonul care îl desemnează pe acesta.

13. Aceeași analogie acționează și mai departe. Pe măsură ce omul căuta semne lingvistice, intelectul său trebuie să le deosebească. El a format apoi totalități ce nu reprezentau lucruri ca atare, ci concepte, permițându-i o tratare liberă, separare repetată și o nouă legătură. În conformitate cu aceasta limba a ales astfel și sunete articulate, constând din elemente care îngăduie multiple noi combinații.

14. De altfel, asemenea sunete nu există de prisos în întreaga natură, deoarece nimeni în afara omului nu oferă înțelegerii, prin gândirea împreună produsele sale înțelegerii, ci doar acționării.

15. De aceea, omul nu preia în limba sa nici un sunet natural, așa cum este el brut, ci construiește totdeauna numai unul articulat, asemănător acestuia.

16. El deosebește hotărât de limbă propriul său strigăt sensibil și în aceasta senzația însăși îndrumă cât se poate de corect și pe cei mai instruiți. Dacă el consideră că nu mai poate gândi în aceasta ca desprins de sine obiectul cel puțin în reprezentare, atunci elimină sunetul natural; într-un caz opus, el întreține și înalță, după măsura efectelor sale, numai tonul.